

POSTANOWIENIE

Dnia 16 czerwca 2021 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Paweł Czubik (przewodniczący)

SSN Oktawian Nawrot (sprawozdawca)

Stanisław Michał Lesień (ławnik Sądu Najwyższego)

w sprawie z wniosku C. K.,

z udziałem J. K., J. C., S. Ł., W. G., K. W., R. K., M. P., C. S., S. S., T. M.,

o stwierdzenie nabycia spadku po M. K.,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych w dniu 16 czerwca 2021 r.,

skargi nadzwyczajnej wniesionej przez Rzecznika Praw Obywatelskich od postanowienia Sądu Rejonowego w S. z 24 kwietnia 2003 r., sygn. I Ns (...),

1. uchyla zaskarżone postanowienie w części w zakresie punktu piątego i umarza postępowanie w sprawie.

2. znosi wzajemnie między stronami koszty postępowania przed Sądem Najwyższym.

UZASADNIENIE

Sąd Rejonowy w S. 4 września 2002 r. w sprawie pod sygn. I Ns (...) z wniosku J.K., przy udziale M. P. oraz R. K. wydał postanowienie, w którym stwierdził, iż spadek po M. K., zmarłym w dniu 18 lipca 2002 r. w N., ostatnio stale zamieszkałym w N., na podstawie ustawy nabyli wprost: żona spadkodawcy J. K. oraz dzieci spadkodawcy: M. P. i R. K. – wszyscy po 1/3 w stosunku do całości spadku (dokument w nieponumerowanych aktach sprawy I Ns (...) Sądu Rejonowego w S.). Postanowienie to uprawomocniło się na poziomie Sądu I instancji, bowiem żaden z uczestników nie skorzystał z prawa do złożenia apelacji.

Mimo powyższego, Sąd Rejonowy w S. 24 kwietnia 2003 r., w sprawie pod sygn. I Ns (...), na wniosek C. K. o stwierdzenie nabycia spadku po zmarłym M. K., zgłoszony na rozprawie 24 kwietnia 2003 r. (k. 32 akt sprawy I Ns (...) Sądu Rejonowego w S.), przy uczestnictwie: J. C., S. Ł., Z. S., M. K., W. G., K. W., R. K., M. P. oraz J. K., w pkt 5 postanowienia stwierdził nabycie spadku po M. K., zmarłym w dniu 18 lipca 2002 r., ostatnio stale zamieszkałym w N.. Sąd stwierdził, iż spadek po zmarłym na podstawie ustawy nabyła żona J. K. oraz dzieci: R. K. i M. P. – po 1/3 części wraz z wchodzącym w skład spadku gospodarstwem rolnym (k. 33 *verte* akt sprawy I Ns (...) Sądu Rejonowego w S.). Przedmiotowe rozstrzygnięcie Sądu I instancji uprawomocniło się wobec niezłożenia przez uczestników apelacji.

Tym samym postanowienie Sądu Rejonowego z 24 kwietnia 2003 r. zostało wydane, mimo iż w obrocie funkcjonowało już prawomocne postanowienie z 4 września 2002 r. o stwierdzeniu nabycia spadku po M. K., zmarłym w dniu 18 lipca 2002 r.

Ponadto przed Sądem Rejonowym w S. toczyło się postępowanie w sprawie I Ns (...) ze skargi J. K. o wznowienie postępowania zakończonego prawomocnym postanowieniem Sądu Rejonowego w S. z 24 kwietnia 2003 r., I Ns (...), m.in. w części dotyczącej stwierdzenia nabycia spadku po zmarłym M. K.. Postanowieniem z 5 września 2019 r. Sąd Rejonowy w S. odrzucił skargę, uznając m.in. iż została ona złożona z uchybieniem terminowi wskazanemu w ramach art. 408 k.p.c. (k. 10-12 akt sprawy I Ns (...) Sądu Rejonowego w S.). Na wskazane postanowienie nie zostało złożone zażalenie.

Skargę nadzwyczajną od postanowienia Sądu Rejonowego w S. z 24 kwietnia 2003 r. w sprawie pod sygn. I Ns (...), w części dotyczącej stwierdzenia nabycia spadku po M. K., zmarłym w dniu 18 lipca 2002 r., ostatnio stale zamieszkałym w N. (pkt 5 postanowienia), z uwagi na konieczność zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości, wniósł Rzecznik Praw Obywatelskich.

Na podstawie art. 89 § 1 pkt 2 ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym zaskarżonemu postanowieniu zarzucił rażące naruszenie prawa procesowego poprzez niewłaściwe zastosowanie art. 669 w zw. z art. 677 § 1 k.p.c.,

w następstwie pominięcia dyspozycji art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., poprzez wydanie rozstrzygnięcia o stwierdzeniu nabycia spadku po zmarłym M. K., mimo iż sprawa o tym samym przedmiocie została już wcześniej prawomocnie rozpoznana, tj. wobec nieuwzględnienia przez Sąd Rejonowy faktu, iż w obrocie, w chwili rozszerzenia przez C. K. na rozprawie 24 kwietnia 2003 r. wniosku z 12 lutego 2003 r., inicjującego postępowanie w sprawie I Ns (...), także na stwierdzenie nabycia spadku po M. K., zmarłym w dniu 18 lipca 2002 r., ostatnio stale zamieszkałym w N., funkcjonowało już prawomocne postanowienie Sądu Rejonowego w S. z dnia 4 września 2002 r., I Ns (...), stwierdzające nabycie spadku po tej osobie.

Niezależnie od powyższego – stosownie do treści art. 89 § 1 pkt 1 ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym – zaskarżonemu orzeczeniu zarzucił naruszenie konstytucyjnej zasady zaufania do państwa oraz zasady bezpieczeństwa prawnego, wywodzonych z art. 2 Konstytucji RP oraz konstytucyjnego prawa do dziedziczenia chronionego w ramach art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji RP, jak i konstytucyjnego prawa do sądu, wyrażonego w ramach art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, z uwagi na wydanie drugiego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po M. K., co wobec funkcjonowania w obrocie dwóch rozstrzygnięć tej samej sprawy nie pozwala na uznanie, iż zainteresowani uzyskali wiążące stanowisko sądu powszechnego orzekającego w sprawie. Rzecznik Praw Obywatelskich wskazał, że mimo powołania w obu postanowieniach tych samych spadkobierców ustawowych, aktualnie w obrocie funkcjonują dwa postanowienia o różnej treści, opatrzone różnymi sygnaturami i datami wydania, przez co istnieje stan niepewności prawnej, w ramach którego uczestnicy postępowań nie mogą legitymować się jednoznacznym i niebudzącym wątpliwości potwierdzeniem nabycia uprawnień spadkowych po zmarłym M. K., co w istocie skutkuje pozbawieniem ich możliwości skutecznej realizacji uprawnień majątkowych nabytych na podstawie dziedziczenia.

Skarżący, w oparciu o dyspozycję art. 398⁴ § 1 pkt 3 k.p.c. w zw. z art. 95 pkt 1 ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym, wniósł o uchylenie przez Sąd Najwyższy, na podstawie art. 115 § 2 w zw. z art. 91 § 1 ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym, postanowienia Sądu Rejonowego w S. z 24

kwietnia 2003 r. wydanego w sprawie I Ns (...) w zaskarżonej części (jego pkt 5) i odrzucenie wniosku C. K. w części dotyczącej żądania stwierdzenia nabycia spadku po M. K., albowiem naruszone w sprawie zasady i prawa, określone w Konstytucji RP, jednoznacznie przemawiają za wydaniem takiego rozstrzygnięcia, mimo upływu okresu pięciu lat od chwili uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia.

Sąd Najwyższy zwrócił się do Sądu Rejonowego w S. o sporządzenie uzasadnienia orzeczenia zaskarżonego skargą nadzwyczajną, stosownie do treści art. 92 ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (k. 26-27), a Sąd Rejonowy w S. uzasadnienie pkt 5 postanowienia z 24 kwietnia 2003 r., I Ns (...), przekazał do Sądu Najwyższego (k. 32, 35-36 akt I NSNc [...]; k. 71-72 akt WSNc [...]).

Odpowiedź na skargę nadzwyczajną Rzecznika Prawa Obywatelskich złożyła J. K., która poparła w całości skargę nadzwyczajną Rzecznika Praw Obywatelskich oraz wniosła o uchylenie przez Sąd Najwyższy pkt 5 postanowienia Sądu Rejonowego w S. z 24 kwietnia 2003 r., I Ns (...), i odrzucenie wniosku C. K. w części dotyczącej żądania stwierdzenia nabycia spadku po M. K. (k. 73-74 akt WSNc [...]). W odrębnych pismach również M. P. (k. 35 akt sprawy WSNc [...]), a także R. K. wraz z J. K. (k. 32 akt sprawy WSNc [...]) poparli skargę nadzwyczajną Rzecznika Praw Obywatelskich i wniesli o jej uwzględnienie celem wyeliminowania z obrotu jednego postępowania spadkowego po zmarłym M. K..

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga nadzwyczajna jest nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia służącym eliminowaniu z obrotu wadliwych, naruszających zasadę demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości, orzeczeń sądowych dotyczących konkretnych, zindywidualizowanych podmiotów (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 3 kwietnia 2019 r., I NSNk 2/19). Konsekwentnie rolę przeprowadzanej przez Sąd Najwyższy kontroli nadzwyczajnej nie jest eliminowanie z obrotu wszelkich wadliwych orzeczeń, a jedynie tych, które godzą w podstawy umowy społecznej będącej fundamentem demokratycznego

państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, a zatem dotyczą określonego kształtu relacji pomiędzy jednostką a władzą publiczną (przedmiotowa strona zasady demokratycznego państwa prawnego) lub godności upodmiotowionej jednostki (podmiotowa strona zasady demokratycznego państwa prawnego). Jednocześnie należy mieć na uwadze, że Sąd Najwyższy dokonując na potrzeby kontroli nadzwyczajnej interpretacji treści przywołanej w art. 89 § 1 (t.j. Dz.U. 2021, poz. 154 ze zm., dalej: u.SN) zasady, bezpośrednio wyrażonej w art. 2 Konstytucji RP, uwzględnić musi wszystkie jej elementy tj.: zasadę państwa demokratycznego, zasadę państwa prawnego i zasadę państwa sprawiedliwego. Nie chodzi przy tym o proste połączenie trzech wskazanych zasad elementarnych i objętych nimi wartości, bowiem na konotację tych ostatnich wpływać będzie kontekst interpretacyjny wynikający z konieczności uwzględnienia i zapewnienia koherencji pomiędzy wartościami wynikającymi ze wszystkich trzech zasad elementarnych. Zasada demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej posiada więc oryginalną treść normatywną. Oznacza to, że jej treść *in abstracto* nie może być redukowana wyłącznie do określonej zasady elementarnej, lecz każdorazowo musi uwzględniać jej holistyczny charakter. Nie stoi to jednakże na przeszkodzie temu, że *in concreto* wnoszący skargę nadzwyczajną może wyróżnić określoną zasadę elementarną, czy też zasadę pochodną wywodzoną z którejś ze wskazanych zasad elementarnych, w szczególności chronioną przez nią wartość, jednakże musi mieć na uwadze, iż na jej treść oddziałują pozostałe zasady elementarne.

Zważyć ponadto należy, że cel skargi nadzwyczajnej, jakim jest wyeliminowanie z obrotu wadliwego orzeczenia może zostać zrealizowany wyłącznie w przypadku zaistnienia jednej z trzech przesłanek szczegółowych wskazanych w art. 89 § 1 u.SN. Podmiot wnoszący skargę musi więc wykazać zaistnienie przynajmniej jednego z uchybień wymienionych w art. 89 § 1 pkt 1-3 u.SN. Zaistnienie tego rodzaju uchybienia potwierdza wadliwość zaskarżonego wyroku, a jednocześnie otwiera drogę do badania czy wadliwość ta powinna być usunięta z uwagi na naruszenie zasady demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej. Samo zatem zaistnienie przesłanki szczegółowej wskazanej w art. 89 § 1 pkt 1-3 u.SN nie przesądza o

konieczności wyeliminowania z obrotu wadliwego orzeczenia (por. wyrok Sądu Najwyższego z 25 czerwca 2020 r., I NSNc 48/19). Wskazać w tym miejscu bowiem należy, że stabilność oraz prawomocność orzeczeń sądowych, a także kształtowanych przez nie stosunków prawnych również jest zasadą konstytucyjną, wywodzoną z prawa do sądu (art. 45 § 1 w zw. z art. 2 Konstytucji RP), zaś odstępianie od niej powinno być podyktowane wyjątkowymi względami. Konsekwentnie stwierdzone uchybienia muszą być na tyle poważne, by wzgląd na całokształt zasady wynikającej z art. 2 Konstytucji RP nakazywał ingerencję w powagę rzeczy osądzonej (zob. wyrok Sądu Najwyższego z 9 grudnia 2020 r., I NSNu 2/20). Ten punkt widzenia potwierdzał wielokrotnie Europejski Trybunał Praw Człowieka (dalej: ETPCz) podkreślając, że prawo do rzetelnego procesu musi być interpretowane w świetle zasady rządów prawa, będącej wspólnym dziedzictwem państw – stron Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Dz.U. 1993 Nr 61, poz. 284 ze zm.). Jednym z fundamentalnych aspektów rządów prawa pozostaje zaś zasada pewności prawnej, która przewiduje wymóg, by tam, gdzie sądy ostatecznie rozstrzygnęły jakąś kwestię, ich orzeczenie – co do zasady – nie było kwestionowane (zob. np. wyroki ETPCz: z 28 października 1999 r. w sprawie *Brumărescu przeciwko Rumunii*, skarga nr 28342/95, par. 61; z 24 lipca 2003 r. w sprawie *Ryabykh przeciwko Rosji*, skarga nr 52854/99, par. 52; z 6 października 2011 r. w sprawie *Agrokompleks przeciwko Ukrainie*, skarga nr 23465/03, par. 148).

Skarga nadzwyczajna wniesiona przez Rzecznika Praw Obywatelskich jest w sposób oczywisty zasadna.

Należy podzielić zarzut rażącego naruszenia prawa procesowego, polegającego na niewłaściwym zastosowaniu art. 669 w zw. z art. 677 § 1 k.p.c., w następstwie pominięcia dyspozycji art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., poprzez wydanie rozstrzygnięcia o stwierdzeniu nabycia spadku po zmarłym M. K., pomimo że ten sam Sąd wydał już prawomocne postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy.

Istnienie prawomocnego orzeczenia tego samego Sądu, dotyczącego tej samej sprawy, stało na przeszkodzie orzekaniu po raz wtóry o stwierdzeniu nabycia spadku po M. K.. Na skutek tego doszło do sytuacji, w której o tym samym

przedmiocie postępowania (spadku po M. K.) rozstrzygają dwa prawomocne orzeczenia. Ze względu na zasadę powagi rzeczy osądzonej niedopuszczalne jest, aby w obrocie prawnym występowały dwa prawomocne postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po tej samej osobie.

Sąd Najwyższy każdorazowo weryfikuje czy uchylenie zaskarżonego orzeczenia będzie – w świetle całokształtu zasady z art. 2 Konstytucji RP – proporcjonalne względem oczywistego uchylenia ochrony przysługującej prawomocnym orzeczeniom sądów. Skoro kolejne postanowienie o nabyciu spadku wydane zostało z naruszeniem zasady ochrony powagi rzeczy osądzonej, jego uchylenie w rzeczywistości nie tylko nie uchybia tej zasadzie, ale ją afirmuje i w oczywisty sposób jest konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 2 grudnia 2020 r., I NSNc 102/20).

Konsekwentnie, należy również uznać, że poprzez wydanie zaskarżonego postanowienia doszło do naruszenia wywodzonych z art. 2 Konstytucji RP zasad: zaufania do państwa i bezpieczeństwa prawnego, jak też konstytucyjnego prawa do dziedziczenia, chronionego w ramach art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji RP, oraz konstytucyjnego prawa do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP).

W postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku, sąd ma obowiązek podejmowania działania z urzędu. Oznacza to, że sąd nie może poprzestać na tym, co zostanie zaoferowane przez uczestników postępowania, bowiem ocenić musi, czy stwarza to wystarczającą podstawę do prawidłowego stwierdzenia, kto nabył spadek. Sąd, aby zadośćuczynić obowiązkowi wynikającemu z art. 677 k.p.c., powinien ustalić pełny krąg spadkobierców ustawowych (ewentualne istnienie testamentu i jego ważność) sprawdzić czy nie zachodzą negatywne przesłanki dziedziczenia, ustalić czy w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne i komu przypadło w drodze dziedziczenia (zob. uchwała Sądu Najwyższego z 24 października 2001 r., III CZP 64/01, OSNC 2002, nr 5, poz. 61). W tym kontekście, po stronie sądu istnieje również obowiązek, aby ustalić na podstawie dostępnych instrumentów, w ramach odbieranego zapewnienia, czy wcześniej po tym samym spadkodawcy nie toczyło się już jakiekolwiek postępowanie o stwierdzenie nabycia

praw do spadku.

Wydanie dwóch orzeczeń spadkowych w okolicznościach niniejszej sprawy godzi w konstytucyjną zasadę demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, a także w zasady z niej wynikające, tj. zasadę zaufania do państwa i bezpieczeństwa prawnego, a także konstytucyjne prawo dziedziczenia i prawo do sądu. Prawo do sądu obejmuje także prawo wiążącego rozstrzygnięcia sprawy (zob. postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z 16 marca 1999 r., SK 19/98). W sytuacji, kiedy na skutek rażącego naruszenia prawa wydane zostają dwa orzeczenia spadkowe, uprawnione jest twierdzenie, że w sprawie nie może być mowy o uzyskaniu przez uczestników postępowania spadkowego wiążącego stanowiska sądu, a powstała sytuacja tworzy stan niepewności prawnej, w ramach którego spadkobiercy nie uzyskują jednoznacznego potwierdzenia uprawnień spadkowych, w czym w sposób oczywisty przejawia się naruszenie konstytucyjnego prawa do sądu. Uzyskanie stwierdzenia nabycia spadku jest również niezbędne m.in. w postępowaniach wieczystoksięgowych i administracyjnych, zasadnie zatem podniesiono w skardze nadzwyczajnej, że w przypadku funkcjonowania w obrocie prawnym dwóch postanowień sądu o stwierdzeniu nabycia spadku po tej samej osobie „[o]chrona prawna gwarantowana na gruncie Konstytucji staje się iluzoryczna, bowiem instytucja stwierdzenia nabycia spadku w takiej sytuacji nie może zrealizować przypisanych jej systemowo celów” (s. 10 skargi nadzwyczajnej).

W związku z tym, że substratem zaskarżenia jest postanowienie Sądu Rejonowego w S. z 24 kwietnia 2003 r. wydane w sprawie pod sygn. I Ns (...), w części dotyczącej stwierdzenia nabycia spadku po M. K., którego wydanie było niedopuszczalne ze względu na uprzednie uprawomocnienie się postanowienia o stwierdzeniu nabycia praw do spadku po tym samym spadkobiercy M. K., jedyne rozstrzygnięcie jakie może zapaść w sprawie to rozstrzygnięcie formalne, eliminujące wadliwe orzeczenie z obrotu prawnego.

Odnosząc się natomiast do wniosku skargi o odrzucenie wniosku C. K. w części dotyczącej żądania stwierdzenia nabycia spadku po M. K., stwierdzić należy, że o ile kolejne postępowanie w przedmiocie nabycia spadku po tej samej osobie jest niedopuszczalne na podstawie art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* w zw. z art. 13 § 2

k.p.c., i dlatego zakwestionowane przez Rzecznika Praw Obywatelskich postanowienie podlega uchyleniu, o tyle postępowanie podlega umorzeniu ze względu na dyspozycję art. 91 § 1 u.SN, który inaczej niż w postępowaniu wywołanym skargą kasacyjną w sprawie cywilnej (art. 398¹⁹ k.p.c.), nie przewiduje możliwości odrzucenia wniosku (pozwu) przez Sąd Najwyższy z powodu przeszkody, która występowała już w chwili złożenia wniosku (pozwu). Wspomniany przepis art. 91 § 1 u.SN stanowi podstawę uchylenia zaskarżonego orzeczenia w całości lub w części i stosownie do wyniku postępowania: orzeczenia co do istoty sprawy, przekazania sprawy do ponownego rozpoznania albo umorzenia postępowania. Odrzucając pozew lub wniosek sąd odmawia merytorycznego rozpoznania i rozstrzygnięcia sprawy z uwagi na brak dodatknych przesłanek procesowych lub występowanie przeszkód procesowych, dlatego też nie może być w tym przypadku mowy o orzekaniu co do istoty sprawy (zob. postanowienia Sądu Najwyższego z: 26 marca 2019 r., I NSNc 1/19; 2 grudnia 2020 r., I NSNc 102/20).

Sąd Najwyższy miał na względzie charakter zaskarżonego postanowienia oraz art. 89 § 4 *in fine* u.SN wskazujący, że nawet w przypadku wystąpienia nieodwracalnych skutków prawnych, w szczególności upływu 5 lat od wydania orzeczenia, Sąd Najwyższy wydaje orzeczenie, o którym mowa w art. 91 § 1 u.SN, jeżeli przemawiają za tym zasady lub wolności i prawa człowieka i obywatela określone w Konstytucji. W sprawie niniejszej nie doszło do wystąpienia „nieodwracalnych skutków prawnych” postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, które ma charakter deklaratoryjny (sam fakt nabycia praw do spadku ma miejsce już w chwili otwarcia spadku, a zatem w chwili śmierci spadkodawcy), abstrahując już od zbieżnej treści skarżonego pkt 5 postanowienia z postanowieniem Sądu Rejonowego w S. z 4 września 2002 r. w sprawie pod sygn. I Ns (...).

Mając na uwadze powyższe, Sąd Najwyższy, na podstawie art. 91 § 1 u.SN, orzekł jak w sentencji postanowienia. Jednocześnie Sąd Najwyższy w oparciu o art. 398¹⁸ k.p.c. w zw. z art. 95 pkt 1 u.SN zniósł wzajemnie koszty procesu, kierując się zasadą, że zniesienie kosztów procesu w postępowaniu ze skargi nadzwyczajnej, wnoszonej *de lege lata* wyłącznie przez podmioty publiczne,

jest zawsze uzasadnione publicznymi celami tego postępowania.